

Тема 4: Рахунки бухгалтерського обліку і подвійний запис

Тема лекції: Поточний облік господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку. Загальна характеристика рахунків, їх побудова і призначення.

План лекції

1. Поточний облік господарських операцій.
2. Рахунки бухгалтерського обліку, їх призначення і побудова.
3. Активні рахунки.
4. Пасивні рахунки.
5. Активно-пасивні рахунки.

1. Як зазначалося у попередньому розділі, кожна господарська операція вносить зміни до балансу. Є чотири типи таких змін. Якби облік вели лише за допомогою балансу, то після кожної операції потрібно було б складати новий баланс. На підприємстві щодня відбувається багато операцій. Отже, потрібно було б складати безліч балансів, що практично зробити неможливо. В балансі також не позначається накопичення інформації про рух засобів і джерел за певний період, а наводяться дані лише про їх наявність. Тому для поточного обліку використовують не баланс, а систему рахунків.

2. Бухгалтерський рахунок — це спосіб групування і відображення господарських операцій за економічно однорідними ознаками. Для кожного виду активів і пасивів (для кожної статті балансу) потрібний рахунок, який дає можливість підраховувати. Призначення і будова рахунків зумовлені об'єктами, які на них обліковуються.

Бухгалтерський **рахунок має вигляд двобічної таблиці, лівий бік якої називається дебет, а правий — кредит**. Посередині таблиці пишуть назву рахунку.

Термін "дебет" походить від латинського "винен"; "кредит" від лат. "вірити". Нині терміни "дебет" і "кредит" є абстрактними поняттями (символами), що вказують на бік рахунку: "дебет" — лівий, "кредит" — правий.

Рахунки як інструмент бухгалтерського обліку призначені для групування і поточного обліку економічно однорідних операцій. У балансі в активі відображені засоби, у пасиві — джерела засобів. **Відповідно до балансу рахунки поділяють на активні й пасивні**. Активні рахунки призначені для обліку наявності та змін засобів підприємства, тобто того, що є в активі балансу. Пасивні рахунки призначені для обліку наявності та змін джерел засобів підприємства, тобто того, що є в пасиві балансу.

У бухгалтерському обліку **залишки на рахунку називають сальдо**: залишок на початок місяця (періоду) — вступне, або початкове, сальдо; залишок на кінець місяця (періоду) — вихідне, або кінцеве, сальдо.

При відкритті рахунків записують їх назву, проставляють код, відображають початкові залишки (сальдо) зі статей балансу. **В активних рахунках початкові залишки записують у дебет, а в пасивних рахунках — у кредит**.

За дебетом і кредитом бухгалтерських рахунків відображають господарські операції. Сума записів на рахунку за певний період, не включаючи залишків, називається **оборот**. Підсумок дебетових записів на рахунку — дебетовий оборот, або оборот за дебетом; підсумок кредитових записів на рахунку — кредитовий оборот, або оборот за кредитом.

3. На активних рахунках за дебетом відображають початковий залишок засобів і їх збільшення, а за кредитом — зменшення засобів. На пасивних рахунках навпаки: за кредитом відображають початковий залишок джерел і їх збільшення, а за дебетом — зменшення джерел.

Для визначення залишку на кінець періоду в активному рахунку потрібно: до суми початкового залишку за дебетом додати суму обороту за дебетом і відняти суму обороту за кредитом (рис. 4.1).

Залишок в активному рахунку буде за дебетом або його не буде, якщо початковий залишок за дебетом плюс оборот за дебетом дорівнює обороту за кредитом.

<i>Д-т</i>	<i>Каса</i>	<i>К-т</i>
Сальдо — залишок засобів на початок місяця 2000		
Оборот — збільшення засобів ("+") 1500		Оборот - зменшення засобів ("-") 500
Сальдо — залишок засобів на кінець місяця 3000		

Рис. 4.1. Будова активного рахунку

4. Для визначення залишку на кінець періоду в пасивному рахунку потрібно: до суми початкового залишку за кредитом додати суму обороту за кредитом і відняти суму обороту за дебетом (рис. 4.2). Залишок у пасивному рахунку буде за кредитом або його не буде, якщо початковий залишок за кредитом плюс оборот за кредитом дорівнює обороту за дебетом.

Пасивний рахунок "Статутний капітал"		
<i>Д-т</i>		<i>К-т</i>
		Сальдо (залишок на початок місяця) – 750 000
Оборот	зменшення 20 000	Оборот: збільшення (+) 100 000
		Сальдо (залишок на кінецьмісяця) – 830 000

Рис. 4.2. Будова пасивного рахунку

Якщо залишку за рахунком немає, він вважається закритим. Це означає, що відповідного виду засобів або джерел на даний час немає.

5. У системі рахунків бухгалтерського обліку є також активно-пасивні рахунки, на яких одночасно обліковують засоби підприємства і їх джерела, тобто поєднуються ознаки активних і пасивних рахунків. На цих рахунках залишок може бути одночасно за дебетом (засоби) і кредитом (джерела), що називається розгорнутим сальдо. Залишки в балансі з цих рахунків відображаються так: дебетовий залишок — в активі балансу, кредитовий залишок — у пасиві балансу. Прикладом такого рахунку може бути рахунок "Розрахунки з дебіторами і кредиторами". В ньому за дебетом відображають збільшення дебіторської або зменшення кредиторської заборгованості, а за кредитом — збільшення кредиторської або зменшення дебіторської заборгованості. Проте нині застосування активно-пасивних рахунків обмежене. Дебіторів обліковують окремо від кредиторів.

**Тема лекції: Подвійний запис як один з елементів методу бухгалтерського обліку.
Подвійне відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку.**

План лекції

1. Сутність подвійного запису.
2. Методика складання бухгалтерських проводок, приклади.

1. Кожна господарська операція стосується не менш як двох рахунків балансу.

Приклад:

Одержано гроші в касу з поточного рахунку в банку в сумі 2500 грн. При цій операції кількість грошей у банку зменшилася, а в касі збільшилася на однакову суму. Це і потрібно записати на відповідних рахунках — "Каса" і "Рахунки в банках". Господарські операції на бухгалтерських рахунках відображають взаємопов'язано, тобто якщо записується сума на один рахунок, то вона одночасно повинна бути записана і на другий рахунок, і взаємообумовлено, тобто якщо операція записана на дебет одного рахунку, то вона повинна бути записана в цій самій сумі на кредит іншого рахунку, або навпаки. Тобто відбувається подвійний запис.

Взаємозв'язок між рахунками, що виникає в результаті відображення на них господарських операцій, називається кореспонденцією. Рахунки, які між собою кореспондують, називають кореспондуючими .

Спосіб подвійного запису в бухгалтерському обліку полягає в тому, що кожна господарська операція одночасно відображається на дебеті одного і на кредиті іншого рахунків в однакових сумах. Необхідність подвійного запису зумовлюється чотирма типами змін, що відбуваються в балансі внаслідок господарських операцій, які мають характер подвійного відображення.

Подвійний запис — це елемент методу бухгалтерського обліку, його методичний прийом, який забезпечує двоїстість відображення кожної господарської операції на рахунках.

Для запису операції на рахунку потрібно її класифікувати, а потім провести контрирування, тобто розмітку рахунків, які дебетуються і які кредитуються. Запис змісту господарської операції під її номером із зазначенням рахунків, які дебетуються і кредитуються, а також суми, називається бухгалтерською проводкою, або бухгалтерською статтею (проведенням).

Бухгалтерські проводки є прості й складні, що залежить від кількості кореспондуючих рахунків. При простій проводці операції здійснюються тільки з двома рахунками, з яких один дебетують, а другий кредитують на однакову суму. При складній проводці операції здійснюються більш як з двома кореспондуючими рахунками, із яких один дебетується на загальну суму, а інші кредитуються на часткові суми, або навпаки.

Спосіб подвійного запису в бухгалтерському обліку має дуже важливе контрольне значення. У зв'язку з тим, що кожна господарська операція в одній і тій самій сумі відображається за дебетом одного і за кредитом другого рахунків, то підсумок записів за дебетом всіх рахунків дорівнює підсумку записів за кредитом всіх рахунків. Якщо такої рівності немає, у бухгалтерських записах наявні помилки.

2. Господарських операцій на підприємстві відбувається багато. Правильно скласти проводки за ними — справа відповідальна і творча. Приблизна орієнтація у бухгалтерському обліку недопустима. Тут потрібно визначитися чітко і точно. Досвідчений бухгалтер швидко орієнтується у господарських операціях і правильно зазначає кореспонденцію рахунків, виходячи з набутих знань і досвіду роботи. Завчити напам'ять усі проводки неможливо, а тому в цій справі потрібно завжди логічно мислити.

Для правильного відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку за кожною з них потрібно з'ясувати чотири питання:

- 1) яких рахунків стосується певна операція;
- 2) які ці рахунки щодо балансу — активні чи пасивні;
- 3) які зміни (збільшення, зменшення) викликає господарська операція за кожним рахунком;
- 4) куди записати цю операцію — за дебетом та за кредитом рахунків.

Приклад

Одержано в касу гроші з поточного рахунку в банку в сумі 2500 грн. З'ясуємо порядок відображення операції на рахунках:

- 1) ця операція стосується двох рахунків: "Каса" і "Рахунки в банках";
- 2) обидва ці рахунки активні;
- 3) за рахунком "Каса" відбулося збільшення, а за рахунком "Рахунки в банках" — зменшення;
- 4) записати цю операцію потрібно за дебетом рахунку "Каса" і за кредитом рахунку "Рахунки в банках".

У практиці бухгалтерського обліку використовують сторнувальні записи, які були запропоновані в 1889 р. представником російської школи А.А. Беретті. Нині це "червоне сторно", що передбачає не додавання, а віднімання записаних сум. Суми, які потрібно віднімати, записують червоним чорнилом або обводять прямокутником чи беруть у круглі дужки, як це прийнято в британо-американській системі обліку та в Україні згідно з новими положеннями. Наприклад, у бухгалтерському балансі суми, які потрібно віднімати, беруть у круглі дужки.

Тема: Контрольне значення подвійного запису

План:

1. Сутність подвійного запису.
2. Значення подвійного запису.

1. Внаслідок господарських операцій відбуваються подвійні і рівновеликі зміни засобів господарства та джерел їх формування. Це зумовлює необхідність відображення господарських операцій на рахунках *способом подвійного запису*, суть якого полягає у тому, що *кожну господарську операцію в одній і тій же сумі записують двічі: на дебеті одного рахунка і кредиті – другого*.

Перш ніж відобразити господарську операцію на відповідних рахунках подвійним записом, на підставі первинних (або згрупованих) документів складають *бухгалтерську проводку*, під якою розуміють зазначення рахунка, який дебетується, і який – кредитується, а також суму відображеної в обліку господарської операції.

Кожна господарська операція внаслідок подвійного запису зумовлює взаємозв'язок між певними рахунками. Цей взаємозв'язок полягає у тому, що дебет одного рахунка поєднується з кредитом іншого, характеризуючи зміни, які відбуваються у складі господарських засобів або їх джерелах внаслідок операції.

Взаємозв'язок рахунків, що виникає в результаті відображення на них господарських операцій подвійним записом, називається кореспонденцією рахунків, а самі рахунки – кореспондуючими.

При відображенні кожної господарської операції способом подвійного запису обов'язково кореспондують два рахунки, один з яких дебетують, а другий кредитують на одну і ту ж суму.

2. Подвійний запис на рахунках є важливим елементом методу бухгалтерського обліку і має велике *контрольне значення*: оскільки сума кожної господарської операції записується по дебету одного і кредиту другого рахунка, то підсумок записів по дебету всіх рахунків має

дорівнювати підсумку записів по кредиту рахунків. **Відсутність цієї рівності свідчить про наявність помилок в облікових записах.**

Подвійний запис має також і **економічне значення**, оскільки дозволяє з'ясувати, внаслідок яких операцій відбулися зміни певного виду засобів або їх джерел, звідки господарські засоби надійшли і куди вони були використані. Це допомагає забезпечити контроль за збереженням майна господарства, доцільністю здійснення господарських операцій та одержувати іншу важливу інформацію, необхідну для управління.

Правильна кореспонденція рахунків має велике значення для організацій бухгалтерського обліку, оскільки вона вносить певний порядок в систему облікових записів. Тому встановленням кореспонденції між рахунками (складанням бухгалтерських проводок) займаються державні керівні органи, зокрема Міністерство фінансів України. Розроблені ним в нормативних документах типові кореспонденції рахунків по всіх можливих господарських операціях забезпечують єдиний порядок обліку в господарюючих суб'єктах всіх галузей і форм власності.

Тема: Прості та складні бухгалтерські проводки. Хронологічні та систематичні записи.

План:

1. Прості та складні бухгалтерські проводки.
2. Хронологічні та систематичні записи.

1. Бухгалтерська проводка – зазначення рахунка, який дебетується, і який – кредитується, а також суму відображеної в обліку господарської операції.

Залежно від кількості кореспондуючих рахунків розрізняють **прості і складні** бухгалтерські проводки (записи).

Простою називають таку бухгалтерську проводку, за якої один рахунок дебетується, а другий на цю ж суму кредитується, тобто коли кореспондують тільки два рахунки.

Складною називають таку бухгалтерську проводку, за якої кілька рахунків дебетується, а на загальну суму записів по дебету кредитується один рахунок, або навпаки, – кілька рахунків кредитується, а на загальну суму записів по кредиту дебетують один рахунок, тобто коли кореспондують між собою більше ніж два рахунки.

2. Для забезпечення контролю за правильністю і повнотою облікових записів господарські операції, незалежно від їх економічного змісту, реєструються в **хронологічній послідовності** їх здійснення. Прикладом реєстру хронологічного обліку є реєстраційний журнал, у якому записують дату, номер і суму операції, а часто також – і кореспондуючі рахунки. Підсумок цього журналу показує загальну суму зареєстрованих за місяць операцій і використовується для перевірки повноти і правильності відображених операцій на рахунок: при правильному відображенні операцій підсумки дебетових і кредитових оборотів на рахунок повинні збігатися з підсумком реєстраційного журналу.

На рахунках бухгалтерського обліку господарські операції систематизують за певними однорідними ознаками. Тому групування операцій в системі рахунків називається систематичним обліком. Прикладом систематичного обліку є розглянутий вище порядок відображення господарських операцій на рахунках «Каса», «Поточний рахунок», «Виробництво», «Статутний капітал» тощо.

Хронологічний і систематичний облік ведуть паралельно в окремих облікових реєстрах. Проте здебільшого хронологічний і систематичний облік поєднують в одному комбінованому обліковому реєстрі (журнали-ордери, книга журнал-головна тощо), що зменшує обсяг облікової роботи, робить записи наочнішими.

Тема: Синтетичні та аналітичні рахунки

План лекції

1. Синтетичні та аналітичні рахунки.
2. Взаємозв'язок між аналітичними та синтетичними рахунками.
3. Субрахунки.

1. В бухгалтерському обліку рахунки поділяються на синтетичні та аналітичні.

Кожній статті балансу відповідає окремий бухгалтерський рахунок, на якому відображають економічно однорідні засоби або їх джерела в узагальненому грошовому вимірнику. Такі рахунки називають **синтетичними**, а облік, який ведеться за допомогою синтетичних рахунків, — синтетичним обліком.

Проте для оперативного управління підприємством потрібна більш детальна інформація про наявність і рух кожного виду засобів та джерел. Її одержують за допомогою **аналітичних** рахунків. Вони призначені для обліку наявності та руху конкретних видів засобів і їх джерел. Облік, який ведеться за допомогою аналітичних рахунків, називають аналітичним.

Аналітичні рахунки ведуть для розшифрування та уточнення інформації, яка відображена на синтетичному рахунку. Тобто синтетичний рахунок поділяється на аналітичні рахунки. Їх кількість за кожним синтетичним рахунком підприємство визначає самостійно залежно від потреби деталізації облікової інформації. В синтетичному обліку використовують тільки грошовий вимірник, а в аналітичному обліку — також грошовий, але паралельно, за потреби, використовують і натуральні та трудові вимірники.

Приклад:

Синтетичний субрахунок 203 «Паливо», сальдо 12500 грн.

Аналітичні рахунки до нього:

- кам'яне вугілля – 9500 грн.
- бензин – 1200 грн.
- дизпаливо – 1800 грн.

2. Між синтетичними та аналітичними рахунками є прямий взаємозв'язок, оскільки на них відображається одна й та сама інформація, але з різним ступенем деталізації: на синтетичному рахунку — в узагальненому сумарному вираженні, на аналітичних рахунках — у конкретизованому вираженні за сумою і, за необхідності, в натуральних і трудових вимірниках.

Якщо синтетичний рахунок активний, то і всі аналітичні рахунки, які ним об'єднуються, також активні. Аналогічно і щодо пасивних рахунків. Залишки за аналітичними рахунками узагальнюються на синтетичному рахунку, тому сума залишків усіх аналітичних рахунків має дорівнювати залишку за синтетичним рахунком, до якого вони були відкриті.

Господарські операції відображаються на синтетичному й аналітичному рахунках за єдиним правилом, тобто якщо синтетичний рахунок дебетується, то й аналітичні рахунки (один або декілька) дебетуються на цю ж загальну суму. Аналогічно і за кредитом рахунків.

На перший погляд може здаватися, що діє не подвійний, а потрійний запис: записують раз за дебетом і раз за кредитом кореспондуючих рахунків, а потім ще додатково за аналітичними рахунками. Насправді подвійний запис використовується тільки між синтетичними рахунками, які кореспондують між собою. Запис за аналітичними рахунками — це додатковий запис із метою розшифрування та уточнення облікової інформації. Між аналітичними рахунками кореспонденції немає, вона є тільки між синтетичними рахунками. Отже, сума оборотів за дебетом і кредитом всіх аналітичних рахунків має дорівнювати оборотам за дебетом і кредитом синтетичного рахунку, який об'єднує відповідні аналітичні рахунки. Аналітичні рахунки включають безпосередньо в синтетичний рахунок.

3. Приклад

Синтетичний рахунок "Виробничі запаси", аналітичні до нього рахунки "Дошки", "Цемент", "Шифер" та ін. їх кількість не регламентована і встановлюється підприємством самостійно. Проте часто виникає необхідність у додатковому групуванні аналітичних рахунків за певною ознакою у межах синтетичного рахунку. Таке групування називається субрахунком. **Субрахунок** — теж синтетичний рахунок, але такий, який об'єднує відповідні групи аналітичних рахунків і водночас узагальнюється синтетичним рахунком.

Таким чином, діє трирівнева вертикальна структура бухгалтерських рахунків: перший рівень — синтетичні рахунки; другий рівень — субрахунки; третій рівень — аналітичні рахунки. Таку вертикаль проілюструємо на прикладі рахунку "Виробничі запаси".

Синтетичний рахунок першого рівня "Виробничі запаси" поділяється на дев'ять субрахунків другого рівня, а кожний субрахунок має відповідні свої аналітичні рахунки — рахунки третього рівня.

Приклад

Синтетичний рахунок "Виробничі запаси" за дебетом має залишок на 1 січня в сумі 11 500 грн.

1. Цей залишок розписано на аналітичних рахунках. Аналітичних рахунків узято чотири: "Дошки", "Плита ДСП", "Клей", "Цвяхи".
2. На ці рахунки записано господарські операції.
3. Виводимо обороти і залишки за аналітичними рахунками.
4. Інформацію з аналітичних рахунків узагальнюємо в оборотній відомості.

Тема: Оборотні відомості по рахункам синтетичного обліку, їх форми, значення, порядок складання

План:

1. Побудова оборотної відомості.
2. Три пари рівностей оборотної відомості.
3. Призначення та значення оборотної відомості.

1. Оборотна відомість по синтетичних рахунках будується у вигляді багатогранної таблиці, у першій графі якої записують назву рахунків, а в наступних графах — дебетові і кредитові залишки на рахунках на початок місяця, обороти по дебету і кредиту кожного рахунка за місяць, а також залишки на рахунках на 1 число наступного за звітним місяця. В кінці оборотної відомості по кожній із граф визначають підсумки.

2. Оборотна відомість по синтетичних рахунках має велике контрольне значення для перевірки правильності і повноти облікових записів на рахунках, ґрунтуються на одержаній в ній **трьох пар рівних між собою підсумків**: рівність підсумків по дебету і кредиту рахунків на початок місяця; рівність підсумків оборотів по дебету і кредиту рахунків за місяць; рівність підсумків залишків по дебету і кредиту рахунків на кінець місяця.

Рівність підсумків першої пари граф зумовлена рівністю активу і пасиву балансу, який є підставою для запису початкових залишків на активних і пасивних рахунках.

Рівність підсумків другої пари граф зумовлена подвійним записом операцій, згідно з яким кожна операція в однаковій сумі записується по дебету і кредиту різних рахунків.

Третя рівність зумовлена двома попередніми рівностями: якщо початкові залишки на рахунках рівні між собою, а також рівні суми оборотів, то і залишки активних і пасивних рахунків на кінець місяця в підсумку повинні бути рівні між собою.

Порушення цих рівностей свідчить про помилки, допущенні в облікових записах або при складанні самої оборотної відомості.

3. За допомогою оборотної відомості по синтетичних рахунках можуть бути виявлені в облікових записах *помилки, зумовлені порушенням правила подвійного запису*. Коли помилка виходить за межі порушення правила подвійного запису, то оборотна відомість не забезпечує її виявлення.

Оборотну відомість по синтетичних рахунках використовують для складання бухгалтерського балансу на наступну звітну дату.

Складання балансу – це не механічне перенесення в балансову таблицю залишків рахунків, наведених в оборотній відомості. Оборотна відомість містить тільки попередні показники про наявні господарські ресурси та їх джерела на звітну дату. Визначені в ній залишки перед складанням балансу перевіряють і уточнюють. Тому оборотну відомість по синтетичних рахунках називають ще *перевірочним балансом*.

Показники оборотної відомості по синтетичних рахунках використовують також для аналізу і оцінки загальних змін господарських ресурсів та їх джерел.

Оборотна відомість по синтетичних рахунках *є способом узагальнення даних поточного бухгалтерського обліку* з метою перевірки повноти і правильності облікових записів і складання балансу, а також отримання узагальненої інформації про наявність і зміни господарських ресурсів та джерел їх формування, необхідної для управління діяльністю господарства.

Тема: Оборотні відомості по рахункам аналітичного обліку, їх форми та порядок складання

План:

1. Поняття про оборотні відомості по рахункам аналітичного обліку.
2. Взаємозв'язок аналітичних відомостей та відповідного синтетичного рахунка.

1. Оборотні відомості по аналітичних рахунках є способом узагальнення даних аналітичного обліку з метою перевірки правильності облікових записів і одержання інформації, необхідної для оперативного керівництва.

Техніка складання оборотних відомостей по аналітичних рахунках така сама, як і по синтетичних рахунках.

Оборотні відомості по аналітичних рахунках за змістом можуть відрізнятися між собою, що зумовлено особливостями обліковуваних на рахунках об'єктів. Аналітичний облік товарно-матеріальних цінностей ведеться як *в натуральному так і в грошовому вимірниках*. Для початкового і кінцевого залишків в оборотних відомостях по рахунках відводять тільки одну графу, оскільки кредитового залишку на матеріальних рахунках не може бути.

В оборотній відомості по аналітичних рахунках початкові і кінцеві залишки залежно від того, якими є рахунки – активними чи пасивними, будуть дебетовими або кредитовими.

2. Оскільки записи на синтетичних і аналітичних рахунках роблять паралельно на підставі одних і тих же документів, то при правильних облікових записах *підсумки оборотів і залишків в оборотній відомості по аналітичних рахунках повинні дорівнювати сумам оборотів і залишку відповідного синтетичного рахунка*. Порушення цієї рівності свідчить про наявність помилок в облікових записах.

Є наявність таких помилок:

- операцію відображено на синтетичному рахунку, але пропущено в аналітичному обліку (або навпаки);

на синтетичному рахунку по господарській операції записано одну суму, а на синтетичних рахунках – іншу.